

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ ВЧИТЕЛІВ З ІНТЕЛЕКТУАЛЬНО ОБДАРОВАНИМИ ШКОЛЯРАМИ МОЛОДШИХ КЛАСІВ

Автором визначено принципи навчання інтелектуально обдарованих учнів початкової школи. У статті представлено аналіз психолого-педагогічних чинників впливу на вищезазначену категорію молодших школярів. Охарактеризовано умови, форми й методи навчальної діяльності, які б спонукали розвиток їхніх здібностей. Розкрито шляхи ефективної роботи навчального закладу та учителів у напрямі навчання й виховання високо обдарованих дітей.

Ключові слова: обдарований учень, здібності, навчальна програма, молодші школярі, вчитель, методи навчання.

Сьогодні перед школою стоїть завдання розвитку потенціалу кожної особистості, формування людини як суб'єкта соціального та професійного життя, підготовки її до самовдосконалення, самовизначення та самореалізації. Зокрема, у Державній національній програмі "Освіта" (Україна XXI століття) наголошується, що серед пріоритетних напрямів реформування шкільної освіти є своєчасне виявлення ранньої обдарованості, забезпечення умов для розвитку талановитих дітей, а також удосконалення навчально-виховного процесу в закладах освіти з урахуванням особистих якостей, стану здоров'я, природних задатків дитини [5]. Таким чином, школа повинна забезпечити пошук обдарованих дітей, їх підтримку, стимулювання та забезпечення всебічного розвитку особистості.

Аналіз психолого-педагогічної літератури свідчить, що дослідженню проблеми обдарованості надається належна увага, зокрема таким її аспектам як виділення сфер і видів обдарованості (С. Гончаренко, Г. Бурменська, Ю. Гільбух, М. Гнатко, В. Слуцький та інші); розвиток обдарованості на різних вікових етапах (В. Давидов, Д. Ельконін, Н. Лейтес, О. Кульчицька, В. Паламарчук та ін.); питання виявлення і розвитку обдарованості учнів (В. Крутецький, О. Кульчицька, Б. Теплов та інші). У працях науковців висвітлюються проблеми обдарованості та творчості, визначено типи обдарованості, розкрито психолого-педагогічні особливості обдарованих дітей, з'ясовано окремі аспекти роботи з обдарованими дітьми.

Метою статті є дослідження особливостей співпраці вчителів із інтелектуально обдарованими школярами молодших класів.

Проблема обдарованості знаходиться у центрі уваги психологів і педагогів вже достатньо тривалий час. Науковці висловлюють різні думки щодо визначення терміна "обдарованість", системи роботи школи з обдарованими учнями та їх подальший розвиток.

Так, науковець Д. Богоявленська дає наступне визначення поняттю “обдарованість” – це системна якість психіки, яка розвивається протягом усього життя та визначає можливість досягнення людиною більш високих результатів в одній або декількох сферах діяльності в порівнянні з іншими людьми [2].

Дослідженню інтелектуальної обдарованості особистості присвячена значна кількість наукових праць М. Холодної. На її переконання, інтелектуальна обдарованість – це такий стан індивідуальних психологічних ресурсів, який забезпечує можливість творчої інтелектуальної діяльності, тобто діяльності, пов’язаної зі створенням суб’єктивно й об’єктивно нових ідей, використанням нестандартних підходів до розробки проблем, здатність знаходити перспективні підходи до поставлених завдань.

Дослідниця характеризує обдаровану людину з позиції організації ментального досвіду. Таким чином, визначено, що інтелектуально обдаровані люди відрізняються високою інтелектуальною продуктивністю, мають високий рівень готовності до генерації ідей, тобто креативного підходу або дивергентного мислення [9].

Узагальнюючи накопичений досвід науковців із питання формування та розвитку обдарованості школярів, доцільно представити систему, яка включає такі компоненти: анатомо-фізіологічні задатки; сенсорно-перцептивний блок, який характеризується підвищеною чутливістю; інтелектуальні та розумові можливості, які дозволяють оцінювати нові ситуації та вирішувати нові проблеми; емоційно-вольові структури, які зумовлюють тривалі домінантні орієнтації та їх штучне підтримання; високий рівень продукування нових образів, фантазія, уява тощо [3].

Для успішного розвитку обдарованої особистості необхідні наявність природних даних та відповідного середовища, в якому дитина може успішно розвиватися [11]. Важлива увага приділяється організації навчально-виховного процесу у школі, провідними напрямками діяльності якої повинна бути своєчасна діагностика інтелектуальних особливостей і здібностей школярів; співпраця учителів та учнів; взаємодія педагогів і батьків; створення для дитини ситуацій упевненості в собі; забезпечення молодшим школярам права на пошук і помилку без зниження оцінки, надання можливості виправлення помилки та підвищення оцінки; підтримка ініціативи дитини у всіх видах діяльності; гуманізація сфери спілкування з однолітками та дорослими; надання можливості реалізації фізичної та пізнавальної активності; навчання прийомів самостійної роботи, способів самоконтролю, дослідницької діяльності; відсутність демонстрації виняткових досягнень, що спричиняють неприйняття однокласниками, але разом із цим неприпустимість зменшення досягнень та унікальних здібностей [7].

На основі досліджених джерел з’ясовано, що навчання обдарованих дітей в умовах загальноосвітньої школи повинно здійснюватися на основі принципів диференціації та індивідуалізації. Зазначені принципи реалізуються за допомогою виділення груп учнів залежно від виду їх обдарова-

ності, організації індивідуального навчального плану, навчання за індивідуальними програмами з окремих навчальних предметів тощо.

Науковці звертають увагу на те, що здійснення диференціації та індивідуалізації навчально-виховного процесу для обдарованих дітей в умовах загальноосвітніх шкіл передбачає застосування різних форм організації навчання та виховання, які базуються на ідеї групування учнів у певні моменти освітнього процесу. Найбільш сприятливі можливості для розвитку обдарованих дітей надають такі форми навчання, як: перегрупування паралелей (школярі одного віку розподіляються для занять із кожного навчального предмета в групі, відповідно до чого одна і та ж дитина може займатися певними предметами в групі здібних учнів; виділення групи обдарованих учнів із паралелі (об'єднання в групу найбільш успішних школярів, які навчаються за ускладненою програмою); збагачене навчання для окремих груп дітей за рахунок скороченого часу на проходження обов'язкової програми; групування учнів усередині одного класу в малі групи з певних причин (рівень інтелектуальних здібностей, академічні досягнення) [8].

Доцільно видокремити наступну форму диференціації: 1) диференціація на основі роздільного навчання обдарованих дітей (у вигляді їх відбору для навчання в нетиповій школі або селекції при розподілі на класи з різними навчальними програмами і спеціалізованим освітнім середовищем).

При цьому застосування такої форми організації навчального процесу в цілях диференціації навчання для обдарованих учнів може бути ефективним за умови зміни змісту та методів навчання. У іншому випадку, навчання обдарованих дітей відрізнятиметься від традиційного лише темпом проходження навчальної програми, що не є достатнім для розвитку таких школярів, задоволення їх індивідуальних потреб.

Вищезазначене дає можливість визначити наступні шляхи роботи навчального закладу та викладачів, зокрема у напрямі навчання і виховання обдарованих молодших школярів: проведення семінарів із метою систематичного підвищення майстерності вчителів, які працюють із обдарованими учнями; створення авторських програм і методичних розробок, спрямованих на виявлення та розвиток обдарованих школярів; підготовка рекомендацій вчителям, які працюють із обдарованими школярами; організація та проведення творчих звітів педагогів за результатами роботи з обдарованими дітьми на індивідуальних заняттях, гуртках; залучення обдарованих учнів до участі у творчих конкурсах; створення інформаційної бази даних обдарованих дітей із різних напрямів діяльності; розгляд питань організації роботи з обдарованими школярами та визначення подальших напрямів роботи [1].

Передовий досвід педагогів свідчить про те, що робота з обдарованими дітьми повинна передбачати використання таких форм і методів навчальної діяльності, які б спонукали учнів до активної самостійної діяльності, стимулювали розвиток здібностей молодших школярів. До них мож-

на віднести методи творчого характеру – проблемні, пошукові, евристичні, дослідницькі, проектні разом із методами фронтальної, індивідуальної та групової роботи, індуктивні та дедуктивні методи, самостійну роботу з застосуванням різноманітних розвиваючих творчих вправ і прийомів інтерактивного навчання, розвивальних ігор, конкурсів талантів [8].

В аспекті досліджуваної проблеми важливо також відзначити, що у процесі проектування освітньої діяльності поведінка вчителя щодо обдарованих дітей у класі повинна відповідати наступним характеристикам: він розробляє гнучкі, індивідуалізовані програми; створює теплу, емоційно безпечну атмосферу в класі; надає учням зворотний зв'язок; використовує різні стратегії навчання; поважає особистість; сприяє формуванню позитивної самооцінки учня; поважає його цінності; заохочує творчість і роботу уяви; стимулює розвиток розумових процесів вищого рівня; виявляє повагу до індивідуальності учня.

Організація педагогічної роботи з обдарованими дітьми передбачає орієнтацію не тільки на загальнодидактичні принципи, а й на ті, які умовно можна назвати принципами евристичного навчання (А. Хуторський):

– принцип особистісного цілепокладання. Принцип спирається на здатність постановки цілей своєї діяльності і передбачає необхідність усвідомлення цілей майбутньої роботи не лише учнем, а й учителем. У контексті проблеми обдарованості предметні цілі вчителя повинні поступатися місцем цілям педагогічним – допомогти учневі побудувати власну траєкторію розвитку;

– принцип вибору індивідуальної освітньої траєкторії. У цьому зв'язку педагог покликаний забезпечити дитині право вибору цілей заняття, способи їх досягнення, зміст роботи, форми її виконання. Зростаючи, обдарований учень буде здатний на усвідомлений і погоджений із педагогом вибір основних компонентів своєї освіти: сенсу, цілей, завдань, темпу, форм і методів навчання, особистісного змісту освіти, системи контролю та оцінки результатів. Цей принцип відноситься не тільки до учнів, але і до вчителів;

– принцип метапредметних основ змісту освіти. Даний принцип означає, що в процесі пізнання реальних освітніх об'єктів обдарована дитина може і повинна виходити за межі звичайних навчальних дисциплін і переходити на метапредметний рівень пізнання, що дозволяє реалізувати свої можливості й нахили в більшій мірі, ніж звичайний навчальний предмет;

– принцип продуктивності навчання. Зазначений принцип забезпечує здійснення такого навчання, яке орієнтоване не стільки на вивчення відомого, скільки на отримання нових знань. У результаті у дитини відбувається розвиток внутрішніх здібностей;

– принцип первинності освітньої продукції учня. Цей принцип конкретизує особистісну орієнтацію та природовідповідність навчання об-

дарованих, пріоритет внутрішнього розвитку учня перед засвоєнням зовнішньої заданості;

– принцип ситуативності навчання. Для роботи з обдарованими дітьми досить важливим є створення або використання евристичної освітньої ситуації. Її мета – викликати мотивацію та забезпечити діяльність учня в напрямку пізнання способів вирішення пов'язаних із ними проблем. Роль учителя в цьому процесі – організаційно-супроводжуюча, завдяки якій він забезпечує особисте розв'язання учнями виникаючих труднощів;

– принцип освітньої рефлексії. Освітній процес обдарованих супроводжується його рефлексивним усвідомленням суб'єктами. Форми освітньої рефлексії різні: усне обговорення, письмове анкетування, графічне зображення змін, що відбуваються, тощо [10].

Висновки. Отже, на основі вищевикладеного проаналізовано умови успішного розвитку молодших школярів. З'ясовано принципи навчання обдарованих дітей і визначено ефективні шляхи роботи навчального закладу та викладачів. Автором виокремлено особливості організації навчально-виховного процесу в школі, її провідні напрями діяльності. Спираючись на практичний досвід педагогів, встановлено форми та методи навчальної діяльності, яка б спонукала учнів до самостійності та стимулювала розвиток їхніх здібностей. Визначено поведінку вчителя, яка має відповідати таким характеристикам, як: повага особистості, заохочення до творчості й роботи уяви, стимулювання розвитку розумових здібностей школярів, виявлення поваги до індивідуальності молодшого школяра.

Список використаної літератури

1. Анджейчак А. Психолого-педагогічні умови формування творчої особистості дитини в освітньо-виховних закладах / А. Анджейчак // Обдарована дитина. – 2000. – № 5. – С. 8–13.
2. Богоявленская Д. Б. Пути к творчеству / Д. Б. Богоявленская. – М.: Знание, 1981. – 96 с.
3. Воронцова Е. Задатки, здібності, обдарованість... / Е. Воронцова // Директор школи – 2011. – №13. – с. 15-18.
4. Герлянд Т. Педагогічна підтримка дитячої обдарованості // Стратегія інноваційного розвитку обдарованості в системі проектування виховного процесу: зб. наук. праць за матеріалами всеукр. наук. – практик. конф., 17-18 лют. 2010 р. / Академія педагогічних наук України, Інститут обдарованої дитини [та ін.]; редкол.: В. О. Киричук, Н. В. Лук'янчук. – К.:ІОД, 2010. – 56 с.
5. Державна національна програма “Освіта” (Україна ХХІ століття). – К. : Райдуга, 1994. – 61 с.
6. Педагогічна творчість учителя в роботі з обдарованими молодшими школярами : навчально-методичний посібник / Марина Коновальчук. – К. : ТОВ “СІТПРІНТ”, 2013. – 90 с.
7. Робота з обдарованими дітьми / М. О. Володарська, А. І. Настенко, О. М. Пілаєва, С. М. Полуніна, В. М. Сисоєва. – Х. : вид. група “Основа”, 2010. – 190 с.
8. Теличко Н. В. Американський досвід роботи з обдарованими дітьми в Україні / Н. В. Теличко // Обдарована дитина. – 2005. – № 10. – С. 27-35.
9. Холодная М. А. Психологические механизмы интеллектуальной одаренности / М. А. Холодная // Вопросы психологии, 1993. – № 1. – С. 37-38.

10. Юркевич В. Про окремі типи обдарованості / В. Юркевич // Завуч. – 2003. – № 17–18. – С. 9–10.

11. Янковчук М. Розвиток обдарованості : практичний досвід / М. Янковчук // Обдарована дитина. – 2008. – № 2. – С. 47-53.

Стаття надійшла до редакції 04.09.2015.

Сапрунова Е. Г. Особенности взаимодействия учителей с интеллектуально одаренными учениками младших классов

Автором определены принципы обучения интеллектуально одаренных учащихся начальной школы. В статье представлен анализ психолого-педагогических факторов влияния на вышеуказанную категорию младших школьников. Охарактеризованы условия, формы и методы учебной деятельности, которые бы способствовали развитию их способностей. Раскрыты пути эффективной работы учебного заведения и учителей в процессе обучения и воспитания высокоодаренных детей.

Ключевые слова: одаренный ученик, способности, учебная программа, ученики младших классов, учитель, методы обучения.

Saprunova Y. Peculiarities of Cooperation of Teachers and Intellectually Gifted Junior Pupils

The article reflects favorable conditions for the development of intellectually gifted primary school pupils. The analysis of psychology-pedagogical factors of influence on such category of junior schoolchildren is represented in the article; the development system, which includes such components as anatomy-physiology peculiarities, sensory-perception and intellectual or brain abilities, emotionally-willed structures, the high level of the new images production, fantasy, fancy are given.

The author advises that training of high gifted children in conditions of secondary schools has to be done on principles of differentiation and personality principles.

Implementation of such methods of educational activity as problem, research, heuristic, design ones with methods of frontal, individual and group work, inductive and deductive ones, using different creative exercises of interactive teaching, games, that can facilitate gifted junior pupil's development and creativity are analyzed.

In addition, the cooperation importance of special educated establishments and teacher training about high gifted children development and bringing up is proved on the basis of the researches.

Key words: gifted pupil, abilities, educational program, primary school pupils, teacher, methods of education.